

ÇOK İPTİDAİ ÇÖMLEKÇİLİK

R. Yalçın

Adana Müze Müdürü

Amerikanın cenubu garbî yerlileri arasında iptidaî çömlekçiliğin devam etmekte olduğunu 1ç31 yılında New-York'ta (Pliny Earle Goddard) tarafından neşredilen «Pottery of the Southwestern Indians» adlı kitabı tercüme ederken muhitimizde bu kadar eski usulde makinesiz bir çömlekçiliğin bugün bile devam etmekte olduğuna hükmedemiyordum.

«Pliny Earle Goddard» ın kitabından:

Amerika yerlilerinde çömlekçilik

Bu yıl, uzunca süren seyahatimin sonunda Gaziantebin cenubunda Barak, Elbeyli ve Berelli iskân Türkmenleri arasında ümit etmediğim bu orijinal ve iptidaî çömlekçiliğin bizde de hâlâ yaşamakta olduğunu hayretle gördüm.

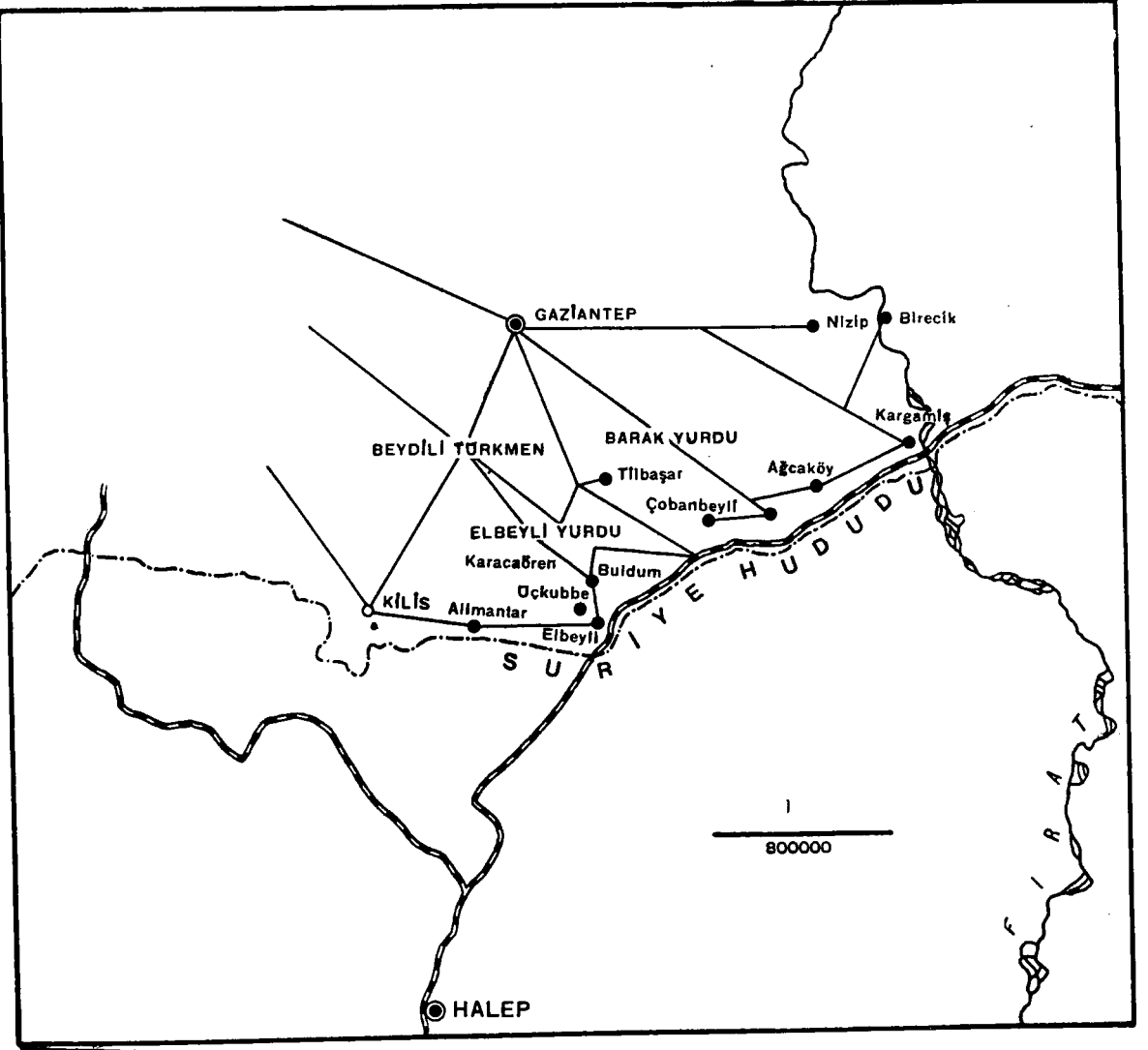
İnsanların ilk san'atı sayılan toprakçılık; iskân Türkmenleri içinde muhitinin tabii durumu itibariyle şimdiye kadar yaşamış olduğunda şüphe yoktur. Çünkü: İskân Türkmenleri bulunduğu mıntakada kereste ve taş mefkuttur. Bu iki mühim malzemededen mahrum olan halk bütün işlerini çifçilikleri gibi yalnız topraktan temin etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Barak, Elbeyli, Berelli ve kâmilen Türkmen Beydili oymaklarını barındıran bu mıntakada hemen her köyde topraktan birçok şeyler yapılmaktadır.

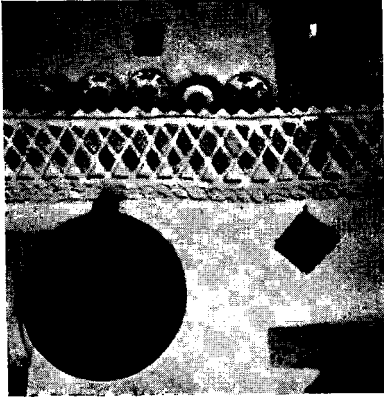
Topraktan yapılan bu gibi eşyalar iki türlüdür. Biri topraktan yapıldıktan sonra yalnız gölgede kurutulanlar, diğeri topraktan yapıp gölgede kurutulduktan sonra pişirilen kap ve kacaklardan ibarettir.

Birinci kısımda yani gölgede kurutularak yapılan şeylerde aşağıda gördüğümüz fotoğraflar arasında; ev işlerindeki raflar, arı kovanları, ve arı damları, evlerin dış manzaraları, ev kapıları etrafına konulan tezyinat gibi şeylerdir.

ISKÂN TÜRKMENLERİ MINTAKASI

Birinci iş, kırmızı çamura bir miktar ince saman katmak suretiyle güzelce yoğrulmuş çamurdan yapılır. Bu çamur eğer bir tezyinat için kullanılacaksa evvelâ bir numaralı fotoğrafımızdaki raflar gibi buğday sapından icap eden tezyinat hazırlanır ve yapılmış bu saplara güzel şekillerin arası, üstü bu çamurla sıvandıkten ve işlendikten sonra hazırlanmış tezyinatın üstüne sadece bir badana vurulur. Bu tezyinat 5 numaralı fotoğrafımızda kapı etrafına yapıldığı gibi buğday sapı yerine kalınca birkaç sapın veya deyneğin tesbit ettiği şekillerin üstüne dahi aynı suretle hazırlanmış çamurdan sıvanarak temin olunur. Arı kovanları ve kovanları bir arada yaşatan arı damları evlerin dış manzarasına güzellik veren gözler hep bu şekilde yapılan çamur işleri arasındadır. Bu işler mümkün olduğu kadar gölgede kurutulduktan sonra bitmiş sayılır.

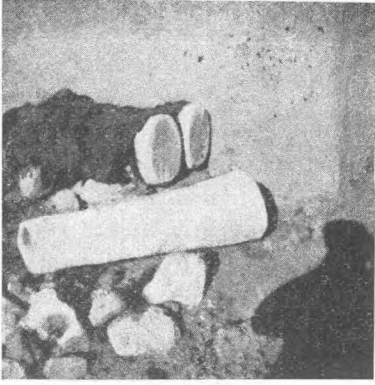
1 — Toprakla işlenen raflar - Alimantar köyü 2 — Damgalı arı kovanları - Üçkubbe köyü

2 numaralı fotoğrafımızda görülen arı kovanları bir günde yapılamaz, bu kovanlar yukarda zikrettiğimiz samanlı çamurla hergün beşer onar santim işlenmek suretiyle her işi kuruduktan sonra diğer işe devam etmek şartıyla birkaç günde yapılır.

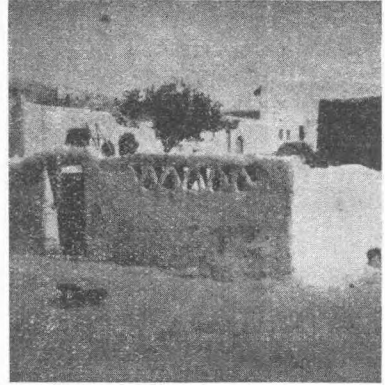
Pişirilerek yapılan tek bir şey vardır. O da su kaplarıdır. Bundan altmış sene evveline kadar bu meyanda içinde yemek pişirmeğe mahsus tencerelerin de yapıldığı söylenmektedir.

Pişirilerek yapılan su kapları ve çömlekçilik usulü Türkmenlerde şöyledir:

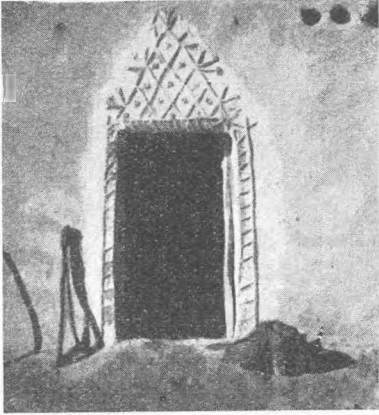
Kum ve toprak elenir, (Resim: 7) iki üç santim uzunluğunda lüzumu kadar keçi kılı makasla kesilerek tiftik edilir, elenmiş kumla kıl tiftikleri ıslanarak çamur haline getirilerek yoğrulur. Ve çamur tokmağıyla güzelce dövülerek halledilir. Bundan sonra elenmiş kırmızı toprak ayrıca suluca bir hamur edildikten sonra kumlu - kılılı halitaya katılır. Bundan sonra kırmızı toprak, kum ve kıl bir arada yeni baştan yoğrulur, tokmakla dövüldükten sonra haliyle bir hafta müdedtle olduğu yerde bırakılır. Buna halk «Eşkitme», «Büdüş etme», «Sasılatma» adın iverir. Büdüş, sası, eşki kelimeleri bu çamurun kokmasını ifade eden kelimelerdir. Bir hafta içinde çamur iyice pis pis koktukten sonra tekrar yoğrulur ve tokmakla dövülerek kullanılacak hale getirilir.

3 — Topraktan yapılan arı kovanları
Üçkubbe köyü

4 — Topraktan yapılan süslü evler
Karacaören köyü

5 — Buldum köyünde topraktan kabartma
kapı süsleri

6 — Topraktan yapılan arı kovanları
Üçkubbe köyü

7 — Küp için toprak eleniyor
Üçkubbe köyü

8 — Kum, toprak ve kıllar yoğruluyor
Üçkubbe köyü

Bu su kapları kadınlar tarafından yapılır. Bizim fotoğraflarımız Üçkubbede Duduş ve Alimantar köyünde Dedenin karısı Zeynebin işleri arasında çekilmiştir.

Bu kaplar bir günde yapılıp bitmez; çömlekçi kadın birinci günü yapacağı çömleğin dibini onarır. Bir gün bu dip kuruduktan sonra ertesi gün kenarlarına altı yedi santimlik bir yükseklik ilâve edilir, o da kurumaya terk olunur. Böylelikle hergün birer parça işlenen ve bir günde kuruyan parçalar ile yapılan su çömleği büyüklüğüne göre on yahut on beş günde bitmiş olur. Türkmenler arasında her gün yapılmış olan parçanın adına «Bat» denir. Yevmiye bir bat işlenerek vücade gelen küpün veya su kabının kulpları takıldıktan sonra kabartma olarak üzerine buğday sapından yapıştırılmış şekiller de çamurlanır ve bir iki gün daha haliyle gölgede kurutulur. (Gerek samanlı çamurlar ve gerekse kumlu kıllı, kırmızı topraklı yapılar daima gölgede işlenir. Gölgede kurur). Yapılan su kabının ağzı rüzgâra karşı gelmek suretiyle yatırılır. Kabın etrafı tezekerle bolca örtülür. Ağzının önüne bir miktar çalı çırpı konarak tezeker yakılır ve ateş yandıkça kuru tezeker tutuşur, böylelikle su kabı büyük bir ateş içinde kalır. Bu arada mevcut ateşten az miktarı da küpün içine konur. Ateş sönüncüye kadar (tahminen 24 saat) haliyle kalır ve küp pişirilmiş olur. Küp pişirildikten sonra ise içine derhal su konmaz. Bir iki gün soğutulur ve evvelâ soğuk su ile içi ve dışı yıkanır, sonra içine su, pekmez, yağ ve saire gibi şeyler doldurulur ev eşyası arasına sokulur.

Bu kaplar para ile yapılacak olursa boyuna göre yarım liradan iki liraya kadar alınıp satılır.

Bu küplere kum bulunamadığı takdirde eski küp parçaları dövülüp eleterek kum yerine kullanılır. Buralarda kiremidin adına «Kırmıd» denir.

Kumu çok olan küplerin, suyu daha çok soğuk tuttuğu söylenir.

Küpü pişirecek olan tezekerlerin yalnız sığır hayvanı pisliğinden olmasına ve içinde insan veya diğer bir hayvan pisliğinin bulunmamasına dikkat olunur. Böyle halis sığır tezeği olmıyan ateşle pişirilecek çömleklerin kırılacağına hükümlenir. Ateşin bir (Arısız avrat) tarafından (kavgacı kadın demektir) yakılmasına hususî bir ehemmiyet verilir. Arısız avradın yaktığı ateşle pişirilen kapların dayanıklı olacağına itikat olunur.

Damgalar:

İskân Türkmenleri arasında ve bilhassa Elbeyliler içinde damgalara ehemmiyet verilmektedir. 1931 senesinde gördüğüm ve Cenupta Türkmen oymaklarının kısımlarında 1 S. 25 inde neşrettiğim damgaları Elbeyli oymağının Üçkubbeli köyünde bulmuştum.

1931 de aynı köyde bulduğum damgalar

9 — Çamur küpün dibini hazırlıyor
Üçkubbe köyü

10 — Küpün dibi su ile cilalanıyor
Üçkubbe köyü

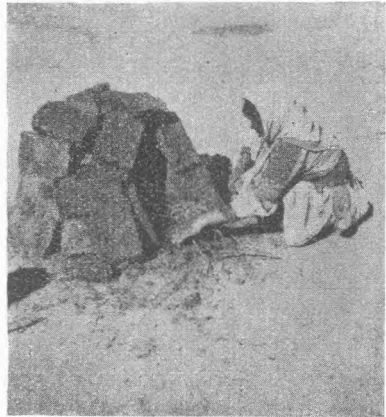
11 — Birinci günlük iş bitmiş oluyor
Üçkubbe köyü

12 — Yapılan küp kurumuştur
Üçkubbe köyü

13 — Tekmil olmuş küp tezeklerle sarılır
Alimantar köyü

14 — Tekmil olmuş küp tezekler arasında
Alimantar köyü

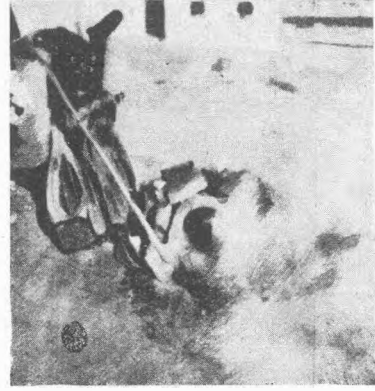
15 — Tezekler arasında kalmış küp pişecek
Alimantar köyü

16 — Yan yatırılmış küp şimdi hazırdır
Alimantar köyü

17 — Tezeklerin yakılmasına başlanıyor
Üçkubbe köyü

18 — Ateş yanıyor küp pişiriliyor
Üçkubbe köyü

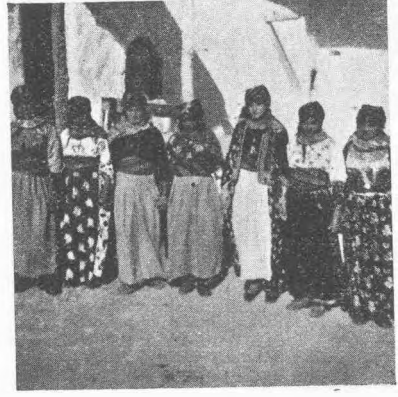
19 — Küpün içinde de ateş konuyor
Üçkubbe köyü

20 — Pişmiş üç su kabı evin önünde
Karacaören köyü

21 — Her işi bitmiş ve pişmiş damgalı küp
Uçkubbe köyü

22 — Elbeylide bu işleri gören kızlar ve
gelinler

23 — Küpün damgaları barizdir

Bu yılı yine aynı köyde, yukarıda yazılan çömlek yapma tekniği vasıtasıyla yapılmış bir küpte başka bir damga daha nazarı dikkatimi celbetti. Bu küpün üzerindeki damgalar tıpkı Oğuz boyunun (İmre) damgası örneğidir. Yekten haça benzeyen ve yapılış tekniği çok iptidaî olan bu küpü ben asgarî Bizans yapısı zannemiştim. Halbuki küp daha iki yaşında imiş. Bu küpün üzerindeki damgadan maada 2 numaralı fotoğrafımızda görülen müdevver arı kovanlarının üstünde de aynı damganın tekerrür edişi bu damgaların gelişi güzel yapılmayıp meçhul bir maksat ile işlendiğini göstermektedir [1].

Türkmenler aşu toprağı boyasıyla başlarına giydikleri serpuşların içini, ev duvarlarının muhtelif yerlerini nazar almasın ve güneş çalması için daima damgalarlar. Binaenaleyh bu mıntakada yalnız damgalar üzerinde uzunca bir etüt yapılırsa bize Türkmen damgaları hakkında daha sarıh bilgiler temin edeceğini umarım.

Bugün bile devam etmekte olan bu (Pottery) san'atinin iptidailiği en çok arkeologları alâkadar edeceği şüphesizdir. Bir arkeolog bu muhitte tetkikler yaparken ve bilhassa höyüklerde (Surface) keramik toplarken çok uyanık bulunması lâzımdır.

Kargamıştan Tilbaşara ve Tilbaşardan Kilise kadar devam eden iskân mıntakasında her köy bir höyüğün böğründe kurulmuş ve her köyün iki yanı höyüklerle çevrilmiş bir haldedir. İşte bu höyükler arasında gezecek bir ilim adamının ezcümle bir arkeoloğın elân devam etmekte olan bu «Kalkolatik» keramik san'atinden haberdar olması şarttır.

[1] Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım I, Tablo IV No. 11 de «Düğün Kapusu Kilis» yine böyle bir damga düğün kapılarına kireç ile yapılır. Derg 3 te çıkan G. Antep Damgaları adlı makalem de bu bahse katılır.

